İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy.9, 2007, s.337-350

KÂDÎ ABDÜLVAHHÂB EL-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI VE "EL-AHKÂMU'L-HAMSE" İLE İLGİLİ İKİ RİSALESİ

Y. Doç. Dr. Menderes GÜRKAN*

GİRİŞ

Bu makalemiz, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım; giriş ve hüküm çeşitleriyle ilgili iki risalesini Türkçe'ye çevirdiğimiz Maliki mezhebi fakihi Kâdî Abdülvahhâb el-Bağdâdî'nin kısaca hayatını konu edinmektedir. İkinci kısım ise; onun "el-Ahkâmü'l-Hamse/Beş Hüküm"e ilişkin kaleme aldığı iki risalesinin (*1.Takdîmu'l-Maûne* ve *2.Takdîmu't-Telkîn*) Türkçe'ye çevirisinden ibarettir.

Elimizdeki mevcut Fıkıh Usulü literatüründen hareketle oluşan genel kabule göre, hicri II. asırda İmam Şafii (v.204/819) ile başlayan fıkıh usulü telif süreci, ilerleyen asırlarda Fukahâ ve Şafii/Mütekellimin ekolü şeklinde iki ayrı metodoloji tarzında çeşitlenerek ve hız kazanarak devam etmiştir. Özellikle Hicri V. asır, her bir fıkıh mezhebi mensubu usulcülerinin fıkıh usulü eseri yazdığı ve mezhebinin fıkhi ve kelâmi görüşlerini bir sistem zeminine oturtma çabalarının hız kazandığı bir dönem olmuştur. Bu sebeple, farklı fıkıh mezhebi mensubu usulcülerin bu iki metottan birini esas alarak fıkıh usulünün tüm konularını kayda geçirdiği hicri V. asra genel bir isimlendirme ile "*Fıkıh Usulünün Tedvin Dönemi*" adını verebiliriz.[1] Risalelerini Türkçeye çevirdiğimiz Kâdî Abdülvahhâb el-Bağdâdî de, bu asırda yaşamış ve mütekellimin usulüne göre fıkıh ve fıkıh usulü eseri yazmış, Maliki fıkhıyla usulünü buluşturmada önemli bir rol üstlenmiş önemli bir fakihtir. Ayrıca kitaplarının tahkik edilerek ilim dünyasına kazandırılması ve "*Irak Medresesinde Maliki*

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, mgurkan@erciyes.edu.tr

[1] Hanefi fıkhı özelinde fıkıh usulü ve haber teorisinin tarihi gelişimini konu edindiği çalışmasında Murteza Bedir, Hanefi fıkıh usulünü üç ana bölüme ayırmaktadır. Bu dönemler; 1.Teşekkül Dönemi (h. IV. y.yılın başlarına kadarki dönem), 2. Klasik Dönem (h. IV. y. yılın başlarından VI. y. yılın ortalarına kadarki dönem) ve 3. Klasik-sonrası Dönem (h. VI. y. yılın ortalarından m. XIX. y. yıla kadarki dönem)'dir. Geniş bilgi için bkz. Murteza Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*, İstanbul 2004, s. 50-60. Bedir'in '*Klasik Dönem*' adını verdiği dönem ile bizim '*Fıkıh Usulünün Tedvin Dönemi*' dediğimiz dönemde her iki metodolojiye göre fıkıh usulü eserlerinin ilk örneklerinin verildiği ve söz konusu metodolojilerin oluştuğu kabul edilecek olursa, bu dönem fıkıh usulü tarihinde 'Klasik Dönem' olarak da değerlendirilebilir.

Şeyhi Kâdî Abdülvahhâb" isimli sempozyum[2] düzenlenmesi, onun günümüz araştırmacılarıyla buluşmasına ve tanınmasına vesile olmuştur.

İlk defa Gazâlî'nin (v. 505/1111) *el-Mustesfâ*'sında[3] müstakil bir bölüm olarak ele alınan hüküm teorisi/çeşitleri, Tedvin Dönemi'nde kaleme alınan fıkıh usulü eserlerinde dört farklı şekil altında işlenmiştir: 1. Ahkam-ı hamse'yle ilgili tanımlar, emir siygasının delaleti,[4] teklif ile ilişkisi bakımından fiiller,[5] fillerin hasen ve kabih diye iki grupta toplanması,[6] sünnetin kısımları[7] ve mükellefin fiillerinin kısımları[8] gibi başlıklar altında ele alınmıştır. 2. Tedvin Döneminde yazılan bazı fıkıh usulü eserlerinin girişinde[9] bulunan sözlük içerisinde hükme ilişkin terimlerin de tanımlarına yer verilmiştir. 3. Sadece terimlere hasredilmiş kitaplarda[10] hüküm çeşitleri de yer almaktadır. 4. Kâdî Abdülvahhâb el-Bağdâdî'nin ilgili iki risalesinde olduğu gibi müstakil risaleler de vardır.

I. Kâdî Abdulvahhâb'ın Hayatı ve Eserleri

A. Hayatı

Tam ismi, Kâdî Ebû Muhammed Abdülvahhâb b. Ali b. Nasr b. Ahmed b. el-Hüseyin b. Hârun b. Malik b. Tavk et-Tağlibî el-Bağdâdî'dir (362-422 h.). Bağdat'ta doğan Kâdî Abdülvahhâb'ın, Bağdat ve Rakka arasında Fırat nehri kenarında Rahbe (Miyadin) şehrini kuran Abbasi Emiri Mâlik b. Tavk (v.260 h.)'ın soyundan ve tanınmış bir aileden geldiği ifade edilir. Aynı zamanda dini ilimlerde meşhur bir aileye mensup olan Kâdî Abdülvahhâb, Bağdat'ta ileri gelen Maliki bilginlerden ders okumuştur. Ebu Bekir el-Ebheri (v.375 h.), Ebû Bekir el-Bâkıllânî (v. 403 h.), Ebu'l-Hasan İbnu'l- Kassâr (v.397 h.), Ebu'l-Kâsım İbnu'l-Cellâb (v.378 h.), İbn Şâhin (v.385 h.), İbn

---

[2] Adı geçen sempozyum, Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Türâs adlı kuruluş tarafından 13-19 Muharrem 1424/16-22 Mart 2003 tarihinde Dubai'de düzenlenmiştir.

[3] Fıkıh usulünün dört temel bölümden (1. Hüküm, 2. Delil, 3. İstinbat Metotları ve 4. Müctehid) oluştuğunu ifade eden Gazâlî (v.505/1111)'nin, hükmün de ilişkili olduğu; hâkim, mükellef/mahkûm aleyh ve mahkûm fîh alt konularına vs. yer vererek, fıkıh usulü yazım sistematiğinde bir ilki temsil ettiğini söyleyebiliriz. Geniş bilgi için bkz. Gazâlî, *el Mustesfâ min 'ilmi'l-usûl*, Bulak 1322, I, 8-9,100.

[4] Cessas, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razî (305-370 h.), *el-Fusûl fi'l-usûl*, 1. baskı, Beyrut 2000, I, 161, 285.

[5] Bâkıllânî, Kadı Ebu Bekir Muhammed b. et-Tayyib (v h. 403), *et-Takrîb ve'l-İrşâd (es-Sağîr)*, 2. baskı, Beyrut 1998, I, 270-277.

[6] Basri, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ali b. et-Tayyib el-Mu'tezilî (v. h. 436), *el-Mu'temed fi usûli'l-fıkh*, (tahk.: Halil el-Meyis), 1. baskı, Beyrut 1983, I, 4-5.

[7] İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said ez-Zahirî (v. h. 456), *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, (tahk: Muhammed Muhammed Tamir), 1. baskı, Beyrut 2004, I, 57-59.

[8] Tûsi, Şeyhu't-Tâife el-İmâm Ebu Cafer Muhammed b. el-Hasen, *el-Udde fi usûli'l-fıkh* (tahk.: eş-Şeyh Muhammed Rıza el-Ensari el-Kummî), h. 1417, I, 25-26.

[9] Bu dönem fıkıh usulü eserlerinin bazısının giriş kısmında fıkıh, fıkıh usulü, kelam, mantık ilimleriyle ilgili geniş bir terim sözlüğü verilmektedir. Örnek olarak bkz. İbn Hazm, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, I, 33-70; el-Kâdî Ebu Ya'lâ el-Ferrâ, Muhammed b. el-Hüseyin el-Bağdâdî el-Hanbelî (v. h. 458) , *el-Udde fi usûli'l-fıkh*, Beyrut 2002, 1.baskı, I, 21-144; el-Kelvezânî, Mahfuz b. Ahmed b. el-Hasan Ebu'l-Hattab el-Hanbelî (v. h. 510), *et-Temhîd fi usûli'l-fıkh*, Cidde 1985, 1.baskı, I, 33-97(bâbu'l-hudûd kısmı); İbn Akîl, Ebu'l-Vefâ Ali b. Akîl b. Muhammed el-Bağdâdî (v. h. 513), *el-Vâdıh fi usûli'l-fıkh*, 1.baskı, Beyrut 1999, I, 5.

[10] Örnek olarak bkz. Ebu Hilâl el-Askeri, el-Hasen b. Abdullah b. Sehl (v. h. 400), *el-Furûku'l-lügaviyye*, (tahk.: Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd), 3. baskı, Beyrut 2005; İbn Fûrek, Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasen el-İsbehânî (v. h. 406), *Kitabu'l-hudûd fi'l-usûl*, (tahk.: Muhammed es-Süleymânî), 1. baskı, Beyrut 1999; Bâcî, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef el-Endülüsi (v. h. 474), *Kitabu'l-hudûd fi'l-usûl*, (tahk.: Nezih Hammad, 1. baskı, Beyrut 1973. Bu üç eserde bulunan terimler sadece fıkıh usulüyle alakalı olmayıp; kelam, tasavvuf, mantık ve tefsir bilim dallarına ait terimler de yer almaktadır.

Şâzân (v. 426 h.) gibi ileri gelen Maliki bilginler hocaları arasında yer alırlar. Kâdî Abdülvahhâb'ın, sadece tek bir ilim dalında değil, özellikle fıkıh, fıkıh usulü ve hilaf ilminde kendisini yetiştirdiğini ve bunun yanında tefsir, hadis, kelam ve edebiyatla da meşgul olduğunu görmekteyiz. Hayatının büyük bölümünü Bağdat'ta geçiren Kâdî Abdülvahhâb'ın, haccetmek üzere Mekke'ye ve Mescid-i Nebi'yi ziyaret için Medine'ye gittiği ve oradan da Mısır'a geçerken Şam'a ve Maarratünnu'mân'a[11] uğradığı ve meşhur şair Ebu'l-'Alâ el-Mearrî (363-449 h.)'nin[12] kendisini övmek için hakkında şiir okuduğu bilgisi tabakat kitaplarında yer almaktadır.

Kâdî Abdülvahhâb, öğrenimini tamamladıktan sonra Dinever, Bâderâyâ, Bâkusâyâ ve Siirt (İs'ird, Es'ard) gibi önemli merkezlerde kadılık görevinde bulunmuştur. Bu yerlerde kadılık yaparken dini ilimleri öğretmekten de geri durmamıştır. Pek çok ilim adamının yetişmesine emeği geçen Kâdî Abdülvahhâb'ın talebeleri arasında Ebu İshak eş-Şîrazî (v.476 h.), Hatib el-Bağdadî (v.463 h.), Abdulhak b. Muhammed b. Harun es-Sehmî el-Kureşî es-Sakalî (v. 466 h.) gibi meşhur simalar yer almaktadır.

Fıkıh, fıkıh usulü ve hilafiyât alanlarında yazmış olduğu kıymetli eserlerle Maliki mezhebi literatürüne önemli katkılarda bulunan Kâdî Abdülvahhâb için tabakat kitaplarında genel olarak, "*fakih, edib, şair, güzel yüzlü, düzgün ifade sahibi, sika, döneminin Maliki temsilcisi, kıyas taraftarlarının sözcüsü...*" gibi sıfatlar verilmektedir. Ayrıca İbn Hazm'ın, "Maliki mezhebinde Kâdî Abdülvahhâb'tan sonra Ebu'l-Velid el-Bâcî gibisi gelmedi" ve *Meâlimu'l-İmân* sahibinin Kâdî Abdülvahhâb'ı kastederek "...iki kâdî olmasaydı Maliki mezhebi yok olurdu" sözleri, onun Maliki mezhebi açısından kıymetine bir işarettir. Ömrünün büyük bir bölümünü Irak topraklarında geçiren Kâdî Abdülvahhâb'ın, Mısır/Kahire'ye h. 419 yılında göç ediş sebebi olarak; İmam Şafii hakkında söylediği söz sebebiyle Şafii taraftarlarından çekinmesi veya Bağdat'ta düşmüş olduğu maddi sıkıntılardan kurtulma isteği, gösterilir. Ömrünün son yıllarını Kahire'de Maliki kadılığı yaparak ve ders vererek geçiren Kâdî Abdülvahhâb h. 422 yılında vefat etmiş ve İmam Şafii'nin de medfûn bulunduğu Karâfetü's-Sugrâ Kabristanına defnedilmiştir. [13]

---

[11] Kuruluşu M.Ö. bin yıla kadar uzanan tarihi şehir Suriye'nin kuzeybatısında (Halep'in 70 km. güneyinde) yer alır. Geniş bilgi için bkz. Işın Demirkent, "Maarratünnu'mân", *DİA*, XXVII, 274-276.

[12] Meşhur Arap filozof ve şairi hakkında geniş bilgi için bkz. Sahbân Halîfât, " Ebü'l-Alâ el-Maarrî", *DİA*, X, 287-291.

[13] Kâdî Abdülvahhâb'ın ilmi hayatı, hocaları, talebeleri... hakkında geniş bilgi için bkz. Şirâzî, Ebu İshak (v. h. 476), *Tabakâtü'l-fukahâ*, Beyrut, ts., s. 170-171; Kâdî Iyaz (v. h. 544), *Tertibü'l-medârik* (thk.: Ahmet Bekir Mahmud), Beyrut, ts., IV, 691-695; İbn Hallikân (v. h. 681), *Vefeyâtü'l- a'yân* (thk. İhsan Abbas), Beyrut, ts., III, 219-222; İbn Kesir (v. h. 774), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XI, 32-33; İbn İmâd (v. h. 1089), *Şezerâtü'z-zeheb*, 1.baskı, 1979, III, 223-224; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, 3.baskı, IV, 335; Ferhat Koca, "Kâdî Abdülvehhâb", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 113-114; Kâdî Abdülvahhâb, *Uyûnu'l-mecâlis* (thk. Embây b. Keybâkâh), (tahkik edenin mukaddimesinden), Riyad 2000, I, 25-43; Kâdî Abdülvahhâb, *Risâletâni fî beyâni'l-ahkâmi'l-hamseti'l-letî ta'terî ef'âle'l-mükellefîn*" (thk.: İdris el-Fasî el-Fehrî), (tahkik edenin mukaddimesinden), 1. baskı, Dubâi 1424/2003, s. 21-24; Kâdî Abdülvahhâb, *el-İşrâf 'alâ nüketi mesâili'l-hilâf* (thk.: el-Ceyb b. Tâhir), (tahkik edenin mukaddimesinden), Beyrut 1999, I, 7-86.

B. Eserleri

İlme düşkün bir aileye mensup olan ve devrinin en canlı ilim merkezlerinden Bağdat'ta yetişen Kâdî Abdülvahhâb, döneminin eğitim anlayışına bağlı olarak yetişmiştir. İslami ilimlerin hepsiyle ilgilenmiş olmakla birlikte, onun ağırlıklı olarak eserlerini fıkıh, fıkıh usulü ve hilafiyât dallarında verdiğini görmekteyiz.

Basılı Olan Eserleri

1. el-Ma'ûne 'alâ Mezhebi 'Âlimi'l-Medîne el-İmam Malik b. Enes: Daha önce kaleme aldığı *el-Mümehhid* ile *Şerhu Risaleti İbn Ebi Zeyd*'e giriş şeklinde orta hacimli bir fıkıh eseri olup, Maliki mezhebi görüşleri yanında diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermektedir. Dr. Abdülhak Hamîş tarafından neşredilmiştir (Mekke 1415/1995, I-II).

2. et-Telkîn fi'l-Fıkhi'l-Mâliki: el-Maûne'ye göre daha muhtasar ve mezhebin temel metinlerinden olan bu eser, Muhammed Sâlis Saîd el-Gânî tarafından doktora tezi olarak tahkik edilerek neşredilmiştir (Mekke 1995). et-Telkîn'i hem müellifin kendisi hem de iki ayrı kişi şerh etmişler ve bu son iki şerhin bir bölümü doktora tezi olarak tahkik edilerek neşre hazırlanmıştır.[14]

3. 'Uyûnu'l-Mecâlis: Hocası Ali b.Ömer b. Ahmed b. Kassar'ın (v.397 h.) "*'Uyûnu'l-Edille fi Mesâili'l-Hilâf beyne'l-Fukahâi'l-Emsâr*" isimli eserinin muhtasarıdır. Maliki mezhebinin temel fıkıh metinleri arasında yer alan bu eser, mezheb görüşlerinin yanı sıra, sahabe, tabiin ve birçok müctehid imamın fıkhi görüşlerini de içermekte ve bu haliyle hilâfiyât görünümü arzetmektedir. Fıkıh sistematiği takip edilen kitapta konular, meseleler şeklinde ele alınmakta, sadece görüşler verilip, görüşün delillerine yer verilmemektedir. Kitap, Embay b. Keybâkâh tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Riyad 1421/2000, 1.baskı, I-V).

4. Risâletâni fi Beyâni'l-Ahkâmi'l-Hamseti'l-letî Ta'terî fi Ef'âli'l-Mükellefin:[15] Kâdî Abdülvahhâb, beş hükme ilişkin bu iki risaleden "*Kitabu'l-Câmi'*" ismi verileni *el-Maûne*'ye (Takdîmu'l-Maûne) diğer risaleyi ise *et-Telkîn*'e (Takdîmu't-Telkîn) mukaddime olarak kaleme almıştır. Kendi ifadesine göre; bu iki risaleyi yazdıktan sonra her iki fıkıh kitabının baş tarafına koymak istese de, bu kitaplar halkın elinde olup okunduğundan karışıklığa sebep olacağını düşünerek bundan vazgeçmiştir. Kâdî Abdülvahhâb bu risaleleri yazmakla, kaleme aldığı fıkıh kitaplarında yer alan hükümlerin hangi anlama geldiğinin okuyucu tarafından anlaşılmasını istemiştir. Bu iki risale birlikte neşredildiği gibi, Dr. İdris el-Fâsî el-Fihrî tarafından tahkik ve değerlendirme (dirâsât) notlarıyla birlikte de yayımlanmıştır (Dubai

[14] el-Maûne ve et-Telkîn hakkında bkz. Koca, "Kâdî Abdülvehhâb", *DİA*, XXIV, 113.
[15] Risalelere bu isim, risaleleri neşreden tarafından verilmiştir.

1424/2003, 1. baskı, 1-205). Mesela; yapılan bu tahkikin değerlendirme kısmında beş hükmün sahabe, tabiûn ve müctehid imamlar döneminde kullanılışı ve ayrıca iki risalede yer alan hükümlerin Kâdî Bakıllânî'nin (v.403 h.) *et-Takrîb*'i, İmamu'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (v.478 h.) *Kitâbu't-Telhîs*'i ve Ebu İshak eş-Şîrâzî'nin (v.476 h.) *Şerhu'l-Luma"*sındaki benzer hükümler ile mukayesesi yapılmaktadır.

Ayrıca bu iki risale, İbn Kassar'ın *el-Mukaddime fi'l-Usûl*'ünü tahkik eden Muhammed b. el-Hüseyin es-Süleymânî tarafından *"el-Mukaddime fi'l-Usûl* ve *Mesâil fi Usûli'l-Fıkh"* başlıklarıyla kitabın sonuna eklenmiştir (s.227-242).[16]

5. el-İşrâf 'alâ Nüketi Mesâili'l-Hilâf: Kâdî Abdülvahhâb'ın hilaf ilmiyle ilgili bu kitabını, el-Ceyb b. Tahir neşre hazırlamıştır. Naşir, ilk cildin baş tarafında müellifin ilmî hayatı, hocaları, talebeleri, eserleri, dönemi gibi hususlara yer vermiştir. Fıkıh sistematiğini esas alan kitapta konular meseleler şeklinde müdellel olarak ele alınmış ve zaman zaman farklı fıkıh bilginlerinin görüşlerine Maliki mezhebi görüşleriyle mukayese edilerek yer verilmiştir.[17]

6. Şerhu Risaleti İbn Ebî Zeyd: İbn Ebi Zeyd'in *'er-Risâle*'sinin şerhi olup, Dr. Ahmed Muhammed Nûr Seyf tarafından notlar eklenerek neşredilmiştir.[18]

7. el-Furûk fi Mesâili'l-Fıkh: Kâdî Abdülvahhâb'a bunun dışında *"el-Burûk fi Mesâili'l-Fıkh* ve *en-Nezâir fi'l-Fıkh"* isminde de kitaplar nispet edilmekte ve fakat bu üç kitabın ayrı olmayıp tek kitap olduğu ifade edilmektedir. Kâdî Abdülvahhâb'ın bu eseri Celal Ali el-Kazâfî ve Mahmud Selâme el-Guryânî tarafından ayrı ayrı tahkik edilerek neşredilmiştir.[19]

Yazma Eserleri

1. el-Mümehhid fi Şerhi Muhtasarı Ebî Muhammed İbn Ebî Zeyd: Kâdî Abdülvahhâb'ın, İbn Ebi Zeyd'in *'Muhtasaru'l-Müdevvene*'sinin yarısı üzerine yaptığı şerh olup, eserin V. cildi Mekke Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'ne bağlı Ma'hedü'l-Bahsi'l-İlmî'deki yazmalar bölümünün Maliki fıkhı, no:48'de bulunmaktadır.

---

[16] İbn Kassar'ın kitabını tahkik eden Muhammed b. el-Hüseyin es-Süleymani, bu iki risaleden başka, Kâdî Abdulvahhâb'ın çeşitli eserlerinden bazı usul (Medine ehlinin icmâı, İcmâ, Taklidin yanlışlığı ve Hakikat ve mecaz arasındaki fark) konuları ile bazı Maliki bilginlerin 'Medine ehlinin ameli' hakkındaki kısa yazılarını kitabın son tarafına almıştır. Hepsi için bkz. Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Kassar, *el-Mukaddime fi'l-usûl* (thk. Muhammed b. el-Hüseyin es-Süleymani), 1.baskı, Beyrut 1996, s. 207-325.

[17] Kâdî Abdülvahhâb, *el-İşrâf 'alâ Nüketi mesâili'l-hilâf* (thk. el-Ceyb b. Tahir), Beyrut 1420/1999, I-II.

[18] Bkz. Kâdî Abdülvahhâb, *Risâletân* (tahkik edenin mukaddimesinden), s. 8.

[19] Bkz. Kâdî Abdülvahhâb, *a.g.e.*, s. 7-8; a. mlf., *Uyûnu'l-mecâlis* (tahkik edenin mukaddimesinden), I, 49. Koca, *el-Furûk* ve *el-Burûk*'u aynı, *en-Nezâir*'i ise yazma ve ayrı bir kitap (Karaviyyin Ktp., no:382/2) olarak göstermektedir. Bkz. "Kâdî Abdülvehhâb", *DİA*, XXIV, 114.

2. Şerhu Fusûli'l-Ahkâm: Kâdî Abdülvahhâb'ın bu eseri farklı kütüphanelerde bulunmaktadır (Fas Karaviyyin, no:908 ve 382; Cidde Melik Abdülaziz Ktp., Maliki Fıkhı Blm., no:110).

3. en-Nusra li-Mezhebi İmâm Dâri'l-Hicre: Yüz cüzden oluşan müellif nüshasının, bir Şafii kadısının eline geçtiği ve bu kâdı'nın eseri Nil nehrine atarak yok ettiği kaynaklarda yer alır.[20]

Kâdî Abdülvahhâb'ın, yukarıda matbu ve yazma olarak gösterdiklerimizin dışında da kendisine nispet edilen eserleri olduğu da zikredilmektedir. Bunların isimleri şöyledir: *el-İfâde fî Usûli'l-Fıkh, el-Edille fî Mesâili'l-Hilâf/Evâilü'l-Edille fî Mesâili'l-Hilâf, et-Telhîs fî Usûli'l-Fıkh (el-Mülahhas), el-Cevhere fi'l-Mezâhibi'l-Aşere, Rahbe, er-Red 'ale'l-Müzenî* (Müzenî'nin bazı fıkhi konularda İmam Malik'e yazdığı reddiyeye karşı yazılmış reddiye), *Şerhu't-Telkîn* (tamamlanmamış), *Şerhu'l-Müdevvene* (tamamlanmamış), *Guraru'l-Muhâdara ve Ruûsü'l-Münâzara, el-Mervezî fi'l-Usûl, el-Mefâhir.*[21]

Kâdî Abdülvahhâb'ın, kendisine ait matbu ve yazma eserlerinin haricinde, kendisinin ilmi yönünü ele alan bir sempozyumun tertip edildiğini[22] ve eserlerinden hareketle, onun fıkıh, fıkıh usulü ve fıkıh kuralları görüşlerini günümüz araştırmacılarına sunan çalışmaların yapıldığını görmekteyiz. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Bedevi Abdüssamed *'el-İşrâf'*ta geçen hadisleri *el-İthâf* isimli kitabında tahriç etmiştir (Dübey 1420, I-IV).[23]

2. Dr. Muhammed b. el-Medeni el-Şentûf *'el-İşrâf'*taki usul kaidelerini *'el-Kavâ'idu'l-Usûliyye 'ınde'l-Kâdî Abdulvahhâb'* ismiyle tertip ederek yayınlamıştır.

3. Dr. Abdülmuhsin b. Muhammed er-Reyyis, onun fıkıh usulü görüşlerini *'Usûlü'l-Fıkh 'ınde'l-Kâdî Abdülvahhâb'* isimli kitabında toplamıştır.

4. Dr. Muhammed er-Ravakî, Kâdî Abdülvahhâb'ın *'el-İşrâf'*ını esas alarak *'el-Kavâ'idü'l-Fıkhıyye'* isimli kavaid kitabını yayımlamıştır.

5. Dr. Muhammed el-'Alemî'nin, Kâdî Abdülvahhâb'a da yer verdiği *'el-Medresetü'l-Bağdâdiyye li Mezhebi'l-Mâlikî'* isimli kitabı.

6. Dr. Abdülhakim el-Enîs, *'el-Kâdî Abdülvahhâb el-Bağdâdî el-Mâlikî fî Âsâri'l-Kudemâi ve'l-Muhdesîn'* isimli, onun eski ve yeni kitaplardaki etkisini araştırdığı bir kitap yazmıştır.[24]

---

[20] 1, 2 ve 3 nolu yazma eserler için bkz. Koca, "a.g.m.", *DİA*, XXIV, 114; Kâdî Abdülvahhâb, *Uyûnu'l-mecâlis* (tahkik edenin mukaddimesinden), I, 48, 49, 50.

[21] Eserlerin listesi için bkz. Kâdî Abdülvahhâb, *a.g.e.* (tahkik edenin mukaddimesinden), I, 47-50; Koca, "a.g.m.", *DİA*, XXIV, 114.

[22] 2 nolu dipnota bkz.

[23] Bkz. Koca, "a.g.m.", *DİA*, XXIV, 114.

[24] 2-6 nolu eserler için bkz. Kâdî Abdülvahhâb, *a.g.e.*, (takkik edenin mukaddimesinden), s. 7-8

C. Çevirenin Değerlendirmesi

İlme düşkün bir ailede dünyaya gelen ve döneminin en önemli ilim merkezlerinden Bağdat'ta yetişen Kâdî Abdülvahhâb, Maliki mezhebinin önemli şahsiyetlerinden birisidir. Fıkıh Usulünün Tedvin Dönemi'nde yetişmiş Maliki fakihi Kâdî Abdülvahhâb, daha çok fıkıh, fıkıh usulü ve fıkıh kuralları alanında vermiş olduğu eserlerle Maliki mezhebi literatürünün zenginleşmesine önemli katkıda bulunmuştur. Eserlerinin tahkik edilerek ilim adamlarının istifadesine sunulması, Klasik dönem Maliki usulünün ve fıkhının gelişme seyrini izlemek adına önemli katkılar sağlayacaktır. Biz de buna bir katkıda bulunmak düşüncesiyle, makalenin birinci kısmında onun hayatını ve eserlerini tanıtarak ilmi yerine ışık tuttuk; ikinci kısımda ise, ahkâm-ı hamse'yle ilgili iki risalesini gerektiğinde bir takım notlar ekleyerek Türkçe'ye çevirdik.[25]

İki ayrı fıkıh eserine birer mukaddime olması düşüncesiyle Kâdî Abdülvahhâb tarafından kaleme alınan risaleler, onun fıkıh kitaplarında yer alan hükümlerin ne anlama geldiğini bilme ve bu kavramların oluşumunun izini sürme adına manidardır. Risalelerin tahkikini yapan Dr. İdris el-Fâsî el-Fihrî'nin risalede yer alan kavramları, sahabe neslinden hicri V. asrın sonuna farklı ilim adamlarının (Tabiûn, Müctehid İmamlar, Kâdî Bakıllânî, el-Cüveynî ve Ebu İshak eş-Şîrâzî) kullanımlarıyla karşılaştırması, risalelere ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bu sebeple, risalelerin eklenen bu çalışmayla birlikte Türkçeye çevrilmesi daha bir önem taşımaktadır.

Risalelerin çevirisinde mümkün mertebe metne sadık kalmaya, metnin dışına çıkmamaya çalıştık. Zaman zaman anlamayı kolaylaştırmak maksadıyla serbest davransak bile, anlamın dışına çıkmamaya özen gösterdik. Metinde geçen ayetlerin sure ve ayet numaraları ile hadislerin kaynakları tarafımızdan çeviriye eklenmiştir. Yine metinde olmamakla birlikte, anlamayı kolaylaştırmak ve konuyu daha rahat takip etmek maksadıyla gerekli yerlere başlıklar ve rumuzlar konulmuştur.

II. Risalelerin Çevirileri

A. Takdimu'l-Maûne (Kitâbu'l-Câmi')

Bu kısmın odak konusu; Şeriatın edepleri, mendupları ve sünnetlerinin açıklanmasına; müstehab, faziletli, teşvik edilmiş, ruhsat verilmiş, kerih görülmüş olan ve mükellefin fiillerinin hükümlerinden bunlarla alakalı olan şeylerin tafsilatına yönelik olduğundan, vasıfların(hükümlerin) kendilerine mahal olan fiilleri zikretmeden önce bu vasıfların anlamlarını açıklamak gerekir ki; mükellef bu vasıfların anlamları arasında kastedilen (farkları) anlayabilsin ve bu vasıflardan maksadın ne olduğuna vakıf olabilsin. Aksi halde, mükellef *vucûb*un ve *nedb*in anlamını bilmeden bir fiil hakkında, '*bu fiilin hükmü vaciptir* veya *menduptur*' derse, gözü gören birinin karanlıkta veya gözü görmeyen bir kimsenin gece yahut gündüz odun toplaması duru-

[25] Tercümede esas aldığımız metin, Dr. İdris el-Fâsî el-Fihrî tarafından yapılan tahkikli çalışmadır (Dubai 1424/2003, 1. baskı, 1-205).

muna düşer. İşte bu sebeple, yukarıdaki mezkur meseleleri ve hükümlerini açıklamak gerekir.

Aslında bu Mukaddime'nin, *Maûne*'nin baş tarafında yer alması daha uygun olurdu. Bu Mukaddime'yi yazmak sonradan aklımıza düştüğünden, nüshalar arasında farklılığa sebep olmaması için, buna kitabın sonunda yer vermeyi uygun gördük. Allah doğruya ulaştırandır.

Birinci Bölüm:

Mükelleflerin fiillerinin tamamı, her ne kadar vasıfları muhtelif ve hükümleri birbirinden ayrı olsa da, *vucûp, nedb, hazr, kerahe* ve *ibâha*'dan oluşan bu beş hükmün dışına çıkmayacağı bilinmelidir.

Bu lafızlardan her birinin, gerek lügat bakımından gerekse usulcülerin kullanımı bakımından bir anlamı vardır. Biz, bunların hepsini açıklayacağız.

A. Vucûb:

1. Vucûbun Terim Anlamı: Terk edilmesi haram kılınan fiildir. Yani, her bir vacibin terk edilmesi haramdır. Vucûb şu şekilde de tarif edilir; yapılmasında sevap ve terk edilmesinde ceza söz konusu olan fiillerdir. İlk tanım daha özeldir.

Vucûb anlamında kullanılan lafızlar:

'Vacip, Mefruz, Mektûb, Lâzım, Mahtûm ve Müstehak' lafızları da vucûb ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Vucûb fiilin, bu lafızlarla ifade edilmesi usulcülerin kullanımına göredir. Nitekim, Şer'de (ayet ve hadislerde) bu lafızların her biri vucûp anlamında kullanılmıştır. Bu lafızların vucûp anlamında kullanımlarını şu şekilde örneklendirebiliriz:

a) " ...sizin üzerinize de oruç yazıldı/kütibe."[26] ve " O (Hak Kitab/Tevrat)'da onlara yazdık/ketebnâ."[27] ayet-i kerimelerinde geçen *'kütibe/yazıldı* ve *ketebnâ/yazdık'* ifadeleri *'vacip kılındı* ve *vacip kıldık'* anlamında kullanılmıştır.

b) " Şimdi siz onu istemezken, biz sizi ona (Allah'ın rahmeti) zorla mı sokacağız/ e nülzimukümûhâ"[28] ayetinde yer alan *'e nülzimukümûhâ'* ifadesi *'bunu size vacip mi kılacağız'* anlamına gelir.

c) "Bu, Rabb'inin, yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükmüdür/hatmen makdiyyen"[29] ayetinde yer alan *'hatmen makdiyyen'* kelimesi *'müstehak' anlamındadır.*

d) "...Beytullah'ı haccetmesi insanlar üzerine Allah'ın bir hakkıdır"[30] ile "Bu, Rabb'inin, yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükmüdür" [31] ayetlerindeki ''alâ' *harf-i cer*'i vucûp ifade eden lafızlar arasında yer alır.

---

[26] Bakara (2), 183.
[27] Maide (5), 45.
[28] Hûd (11), 28.
[29] Meryem (19), 71.
[30] Âl-i İmran (3), 97.

e) " Allah Rasûlü Ramazan ayında fıtır sadakasını farz kıldı"[32] hadisinde geçen *'ferada'* kelimesi ile " Allah'ın kullarına farz kıldığı hac, babamın üzerine yaşlılık halinde farz oldu"[33] şeklindeki Has'amiyye hadisinde geçen *'ferîda'* kelimesi vacip anlamında kullanılan kelimelerdendir.

Bütün bu kullanımlarda olduğu gibi dilciler de efendinin kölesi için; " Üzerine farz kıldım, Sana vacip kıldım, Seni mecbur kıldım, sana gerekli kıldım ve Senin üzerinde hak sahibiyim" sözleri arasında fark gözetmezler. Onlar bu kullanımların hepsini *'terki haram ve yapılması vacip'* olarak değerlendirirler.

2. Vucûbun sözlük anlamı: Kelime olarak vucûb, düşme (es-sukût) anlamına gelir. *'Vecebe/vacip oldu'* kelimesi;" *Vecebe el-hâıtu* " cümlesinde *'yıkılmak'*, " *Vecebet eş-şemsü* " cümlesinde *'batmak/kaybolmak'* ve " *Feizâ vecebet cunûbuhâ fekülû minhâ*"[34] ayetinde ise *'yan üzere düşmek'* anlamlarında kullanılmıştır. Bu kullanımlardan hareketle usulcüler, farzı/vacibi, düşüp de kalkması mümkün olmayan bir şeye benzetmişlerdir. Bu anlam çerçevesinde, vacip olan bir fiilin yükümlülüğü, ancak mükellefin bu fiili yerine getirmesiyle kendisinden sakıt olur.

Dilcilere göre *'farz'*ın asıl anlamı *'takdir'* etmektir. Nitekim, kâdî'nın/hakimin takdirini ifade etmek için "*farzu'l-kâdî* " ifadesi kullanılır. Yine aynı şekilde " Fe nısfu mâ feradtüm" [35] ayeti ile " Kad ferada'l-lâhu leküm tehıllete eymâniküm" [36] ayetinde geçen *'ferada'* kelimeleri *'takdir etti'* anlamında kullanılmıştır.

Vacip anlamında kullanılan *'el-Lüzûm'* ise dilde, kişinin bir şeyi alıp onu kendisinde tutmasıdır.

İkinci Bölüm:

B. Nedb/Mendub

Nedb; yapılmasıyla faziletin oluştuğu, terk edilmesiyle de cezanın söz konusu olmadığı fiillerdir. Nedb, ilk vasfı (yani yapılmasıyla faziletin oluşması) itibariyle vacibe benzer; ikinci vasfı (yani terk etmede ceza olmaması) özelliğiyle de vacipten ayrılır.

Mendub anlamında kullanılan lafızlar:

Bunlar; " *nedb, müstehab, mesnûn, tetavvu', irşâd, nefl, fazilet ve müreggabun fih* " lafızlarıdır.

a) Nedb: Kelime olarak nedb, bir şeye çağırmak anlamına gelir. Bu anlamda; " *Onu şuna çağırdım/Nedebtühû ilâ kezâ*" denilir.

b) İstihbâb: Dilde istihbâb muhabbet/hoşlanmak demektir.

---

[31] Meryem (19), 71.
[32] Müslim, "Zekat", hadis no: 984 (I, 677), Çağrı yayınları, İstanbul 1981-2.
[33] Malik b. Enes, *Muvatta*, "Hac", I, 359, Çağrı yayınları, İstanbul 1981-2; Müslim, "Hac", hadis no: 1334 (I, 973).
[34] Hac 22/36 (*yanları tarafına düşüp canları çıkınca da onlardan yeyin).*
[35] Bakara 2/237 (*henüz dokunmadan onları boşamışsanız takdir ettiğinizin yarısını verin*).
[36] Tahrim 66/2 (*Allah size, yeminlerinizi(kefaretle) çözmeği meşru' kılmıştır-takdir etmiştir*).

c) Mesnûn: Şerîatta mesnûn, mendubun derecelerinin en üst mertebesinde yer alır. Sözlük itibariyle ise yol/tarîkat anlamına gelir. Nitekim; *"sünnetü'l-evvelîn"* [37] ayeti ve *"sünnete men kad erselnâ kableke"* [38] ayeti ile " *'Aleyküm bi sünnetî ve sünneti'l-hulâfâi'r-râşidîne min ba'dî"* [39] hadisinde geçen ' *sünnet*' kelimeleri yol/tarîkat anlamında kullanılmıştır.

d) Tetavvu': Tetavvu', İnkıyâd/boyun eğme anlamına gelen –tav'/itaat- kökünden türemiştir. Mesela; " Kad etâ'a Bekran/O Bekir'e itâat etti" cümlesinde geçen 'etâ'a' fiili 'inkâde/ona boyun eğdi ve ona icâbet etti' anlamına gelmektedir.

e) İrşâd: Talep edilen ve kendisinde yarar bulunan şeye götürmek, yol göstermek demektir.

f) Nefl: Bağış/hibe anlamına gelir.

g) Fazilet: 'Fadl/fazlalık' kökünden türemiştir. Fiil olarak kullanıldığında, yapılmasından dolayı sevab hak etmektir.

h) Ragîbe: Teşvik etmek anlamına gelir, yani kişiyi bir fiili yapmaya isteklendirmek demektir.

Üçüncü Bölüm:

C. Mahzûr, Mekrûh ve İbâha:

1. Mahzûr: Haram kılınmış, yasaklanmış demektir. Yani yapılması haram olan şeydir ki; bu anlamda vacibin zıddıdır. Sözlük itibariyle ise *'menetmek'* demektir. *'Hazîra/çit ve parmaklıkla çevrili yer'* kelimesi de aynı anlamda kullanılır.

2. Mekruh: Mendubun zıddı olup, terk edildiğinde sevaba nail olunan yapıldığında ise ceza gerektirmeyen fiillerdir.

3. İbaha: Kelime olarak, genişlik ve serbestlik demektir. *'Bâhatü'd-dâr'*i ifadesindeki *'bâha'* kelimesi *'orta'*sı anlamındadır. Mübah; mükellefin yapmasıyla yapmaması bir birine eşit olan, yapılmasında sevap terk edilmesinde de ceza olmayan her türlü fiildir.

Mükelleflerin fiilleri için asıl olan hükümler bunlardır. Bunun dışında kalanlar ise bunlara dâhildirler.

Asıl Hükümlere Dâhil Olan Hükümler:

1. Tâat: Emre uymak anlamına gelir. Mesela; bir kimse diğer bir kimsenin emrine uyduğunda *"Etâa fulânün fulânen"* denilir.

2. Sıhhat: Gerek fâil gerekse fiil için öngörülen şartlara uygun olarak bir fiilin yerine gelmesidir.

---

[37] Enfal 8/38; Hicr 15/13; Kehf 18/55; Fatır 35/43 (*Öncekilerin adeti/yolu*).

[38] İsra 17/77 (*Senden önce gönderdiğimiz elçilerimizin de yasası/yolu budur*).

[39] Ebu Davud, "Sünne", hadis no: 4607 (V, 13-14), Çağrı yayınları, İstanbul 1981-2; İbn Mace, "Mukaddime", hadis no: 42 (I, 16), Çağrı yayınları, İstanbul 1981-2. (*Benden sonra benim ve Râşit Halifelerimin yolundan gidiniz*).

3. Ruhsat: Yasaktan sonra hafifletme/kolaylaştırma veya yasak bir şeyi yasaklananlardan istisna etmek anlamındadır. Bu anlamı ifade etmek üzere bir şeyin fiyatı pahalı iken ucuzlarsa, '*Rahusa es-si'ru*' denir.

Bu bölümler için burada söylenenler yeterlidir.

B. Takdimu't-Telkîn fî Beyâni'l-Ahkâmi'l-Hamseti'l-letî Ta'terî Efâle'l-Mükellefîn

Kâdî Abdulvahhâb (r.a.) şöyle diyor;

Mükelleflerin fiillerinin tamamına ya "*vucûb, nedb, hazr, kerâhe ve ibâha*" olmak üzere bu beş hükümden birisi ya da bunların dışındaki hükümlerden birisi verilir. Bu hükümlerin açıklamaları şöyledir:

Birinci Bölüm:
Usulcülerin ve Fakihlerin Beş hükme İlişkin Tanımları

1. Vacib: Terim olarak vacip, terki haram kılınan fiildir. Bir başka tarife göre ise; vacip, yapılmasında sevap ve o fiilin veya o fiilin bedelinin(fiil bedeli olan bir fiil ise) terkinde ceza/ikâb söz konusu olan şeydir. Ancak birinci tanım daha özet ve ikinci tanım ise daha açıktır.

Vacip tanımlanırken, vacip fiilin '*bedeli olan*' olarak vasıflanmasından hareketle vacibi iki kısma ayırabiliriz.

a) Bedeli olan vacip: Bir başka vacip fiile (alternatif vacip fiil) terk edilebilen vaciplerdir. Bu kısımda, vacip fiil bedeli olan/alternatif vacip fiile terk edilirse, bu terk edişten dolayı ceza söz konusu değildir. Ancak mükellef hem vacip fiili ve hem de vacip fiilin alternatifi olan diğer vacip fiili terk ederse, bundan dolayı ceza gerekir. Bu tür vacibin örneği; abdestte, vacip olan ayakları yıkama fiilini[40] mestler üzerine mesh etme vacip fiiline terk etmedir. Yine yemin kefaretinde[41] köle azadının fakirleri giydirmeye veya karnını doyurmaya terk edilmesi de bu tür vaciplerdendir. Mükellef bu tür alternatifli vaciplerde, vacip fiilden birini terk edip diğerini yaparsa bunun cezası yoktur, fakat hem asıl vacip fiili hem de aslın yerini tutan ferî vacip fiili birlikte terk ederse cezaya çarptırılır.

b) Bedeli olmayan vacip: Alternatifi olmayan vacip fiillerdir. Mesela; abdestte yüzün yıkanması ve başın mesh edilmesi(ehl-i sünnet mezheplerine göre) bedeli olmayan vaciplerdendir ve bu tür vaciplerin terki halinde ceza söz konusu olur.

Vucûp anlamında kullanılan lafızlar:

'*Vâcip, Mektûb, Sâbit, Mefrûz, Mahtûm, Lâzım ve Müstehak*' lafızları da vucûp ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu lafızların her biri vucûp

[40] Maide (5), 6.
[41] Maide (5), 89.

anlamında Kitap, Sünnet ve Arap dilinde kullanılmıştır. Bu lafızların vucûp anlamında kullanımlarını şu şekilde örneklendirebiliriz:

a) Allah Teâlâ, " ...sizin üzerinize de oruç yazıldı/kütibe"[42] buyurmuş ve bununla orucun *'vacip ve farz'* kılınmasını kastetmiştir. Yine "O Tevrat'ta onlara yazdık/ketebnâ."[43] ve "...Size kısas yazıldı/kütibe"[44] ayetlerinde de aynı şekilde *'vacip kıldık'* anlamı söz konusudur.

b) Allah Teâlâ, "Bu, Rabb'inin üzerine aldığı kesin bir borçtur/hatmen makdiyyen"[45] buyurmuş ve ayette yer alan *'hatmen makdiyyen'* lafzıyla, kendisini bunu yerine getirmekle *'ilzam ettiğini/vacip kıldığını'* bildirmiştir. Yine, " Şimdi siz onu istemezken, biz sizi ona (Tanrı rahmeti) zorla mı sokacağız"[46] ayetinde geçen *'e nülzimukümûhâ'* ifadesi de *'bunu size vacip mi kılacağız'* anlamında kullanılmıştır.

c) "Allah Rasûlü fıtır sadakasını/fıtır zekatını farz kılmıştır"[47] hadisinde geçen *'ferada'* lafzı da *'vacip kıldı'* anlamında kullanılan kelimelerdendir.

d) " Mü'minlere yardım etmek, üzerimize borç idi"[48] ve " ...korunanlar üzerine bir borçtur"[49] ayetlerinde geçen *'...hakkan 'aleynâ* ve *hakkan 'ale'l-müttekîn'* ifadeleri *'müstehakkan'* anlamında kullanılmıştır.

2. Mendup ve tanımı: Istılah olarak mendup, işlenmesinde sevap olan fakat terk edilmesinde ceza olmayan fiildir. Mendup ilk vasfı(yapılmasıyla sevaba nail olma) sebebiyle mahzûr, mekrûh ve mübâhtan ayrılır, çünkü mahzûr, mekrûh ve mübâh fiilin işlenmesiyle sevaba nail olunmaz. Mendup ikinci vasfı (terk edilmesiyle cezanın olmayışı) sebebiyle de vacipten ayrılır, çünkü vacip olan fiilin terk edilmesi durumunda ceza söz konusudur.

Mendup anlamında kullanılan lafızlar:

Bunlar; " *Mesnûn, Mendup, Nefl, Tetavvu', Fazilet, Nâfile ve Müreggabun fih* " lafızlarıdır.

3. Mahzûr: Vacibin zıddı olan mahzûrun ıstılah anlamı, terk edilmesinde sevap yapılmasında ise ceza olan fiildir. Zina etmek, şarap içmek ve haksız yere cana kıymak mahzûr fiil örneklerindendir. Bu vasıftaki fiillere *'mahzûr ve muharrem'* ismi verilir.

4. Mekrûh: Mendubun zıddı olan mekrûhun ıstılah anlamı, terk edilmesinde sevap, fakat yapılmasında cezanın bulunmadığı fiillerdir.

---

[42] Bakara (2), 183.
[43] Maide (5), 45.
[44] Bakara (2), 178
[45] Meryem (19), 71.
[46] Hûd (11), 28.
[47] Müslim, "Zekat", hadis no: 984 (I, 677).
[48] Rum (30), 47.
[49] Bakara (2), 180, 241.

Mesela; köle ve hizmetçinin azarlanması, günah bir fiil işlemeleri sebebiyle dövülmeleri, kölesine böyle davranan bir insanın affedilmesi ve bağışlanması mekrûh sayılan davranışlardandır. Aynı şekilde vakar sahibi kişilerin yürüyüş yollarına oturarak yürüyüşe engel olmaları ve (insanların gelip-geçtiği) yol üzerlerinde ve çarşı-pazarda bir şeyler yemeleri mekrûhtur. Yine erkeğin hanımını çarşı ve pazarda öpmesi ve dövmesi ile kişinin kendisine zulmedene karşı düşmanlığını sürdürmesi gibi pek çok davranış mekrûh sayılmıştır.

5. Mübâh: Istılah olarak mübâh, mükellef açısından durumu (yapılması veya terk edilmesi) birbirine eşit olan fiillerdir. Yani yapılmasından dolayı sevabın ve terk edilmesinden dolayı da cezanın olmadığı fiillere mübâh fiil denir.

Mesela; lüks ve pahalı şeyler giyinmek, güzel şeyler yemek ve içmek, alış-veriş ve değişik yerler görmek için yolculuğa çıkmak gibi davranışlar mübâh fiillerdir.

Ahkam-ı hamse'ye ilişkin bu tanımlamalar, usulcülerin ve fakihlerin metotlarına göre yapılan tanımlardır.

İkinci Bölüm:
Ahkâm-ı Hamse'nin Sözlük Anlamı

1. Vucûb: Kelime olarak vucûp, düşme (es-Sukût) anlamına gelir. '*Vecebe/vacip oldu*' kelimesi; "*Vecebet eş-şemsü*" cümlesinde '*batmak*', "*Vecebe el-hâıtu*" cümlesinde '*yıkılmak*', "*Vecebe el-meyyitü*" cümlesinde ise '*ölmek*' ve "*Feizâ vecebet cunûbuhâ...*" ayetinde ise '*yan üzere düşmek*'[50] anlamında kullanılmıştır. Bu kullanımlardan hareketle usulcüler, insana vacip ve gerekli olan şeyi, insanın üzerine düşen/sorumlu olduğu bir şeye benzetirler ki; mükellef o şeyi yapmadıkça sorumluluğu üzerinden kalkmaz.

2. Farz: Kelime olarak farzın iki anlamı vardır.

Birinci anlama göre '*farz*', '*takdir etmek/belirlemek*' demektir. '*Kâdı, kadının nafakasını farz etti*' denildiğinde, kastedilen anlam '*nafakayı takdir etti/belirledi*' olur. Zira nafaka, Allah'ın vacip kılmasıyla vacip hükmünü alır. Aynı şekilde "...Ve kad feradtüm lehünne ferîdaten..."[51] ayetinde yer alan '*feradtüm*' kelimesi, '*kadınlar için bir mehir takdir etmiş/belirlemişseniz*' anlamında kullanılmıştır.

İkinci anlama göre '*farz*', '*sübût etmek/sabit olmak*' demektir. Bu anlam çerçevesinde "*Ferada 'atâe'l-cündi*" cümlesinde yer alan '*ferada*' kelimesi ile kastedilen bir şeyi '*sabit*' kılmaktır. Gemilerin bağlandığı/çekildiği '*el-furdatü/liman*' kelimesinde de aynı anlam vardır. Bu açılardan farz, vacibe

[50] Hac (22), 36.
[51] Bakara (2), 237 (Bir mehir belirlediğiniz takdirde, henüz dokunmadan onları boşarsanız, belirlediğinizin yarısını verin).

benzetilmiştir. Aynı şekilde terzi elbiseyi ölçüp biçtiğinde, '*ferada el-hayyâtu es-sevbe*' denir. '*Farz*' kelimesi gerekli olduğunu belirtmek anlamında '*mefrûd*' diye de kullanılır.

3. Kitâbet: Kalem ile harflerin yazılmasına kitâbet denir. İnsanların borçları yazması onların teamüllerindendir. Bu anlam çerçevesine bağlı olarak "*Mektûbun*" dendiği zaman, bununla '*vucûp*' kastedilir.

4. Sünnet: Kelime olarak sünnet '*yol*' anlamına gelir. "*Sünnete men kad erselnâ kableke* "[52] ayeti ile Hz.Peygamberin, "*Aleyküm bi sünnetî ve sünneti'l-hulâfâi'r-râşidîne min bağdî.*"[53] sözünde yer alan '*sünnet*' kelimesi, '*yol/onların yolu*' anlamında kullanılmıştır.

Halid b. Züheyr bu anlamda şu beyti söylemiştir:

"*Üzerinde yürüdüğün yoldan/sünnetten asla vazgeçme,*
Bir yoldan/sünnetten râzı olan ilk kişi o yolda yürüyendir."

Yine bu anlamı ifade etmek üzere su kendi yolunda akıp gittiği zaman, "*Senne el-mâu*" denir.

5. Nedb: Kelime olarak nedb, bir şeye çağırıp davet etmek anlamına gelir. Bu sebeple, birisi birisini bir şeye çağırdığı veya bir şey yapmaya davet ettiği zaman, " *Nedebehû ilâ kezâ ve Nedebehû ilâ fi'lin kezâ"* denir.

6. Nefl: Nefl, hibe etmede olduğu gibi yapılmasından dolayı bir cezanın söz konusu olmadığı fiillerdir. "*Tetavvu'*" kelimesi de anlam itibariyle nefl'e yakındır. Neflin bu anlamı dikkate alındığında '*vacib*' de buna dahil olur.

7. Mahzûr: Kelime olarak mahzûr, '*yasaklanmış*' fiil anlamındadır. Mahzûr, çit ve parmaklıklarla çevrili ve başkalarının girmesi yasak yer anlamında kullanılan, '*hazîra*' kökünden türemiştir.

8. Kerâhe: Kelime olarak kerâhe, nefsin bir şeyden hoşlanmaması, nefret etmesidir.

9. İbâha: Dilde '*Genişlik*' anlamına gelir. Yine bu anlam çerçevesinde '*Bâhatü'd-dâr*' tamlamasında yer alan '*bâha*' kelimesi '*orta*' anlamında kullanılır. Usulcülerin mübah tanımları da bu anlama yakındır.

Kâdî Abdulvahhab dedi ki: Ben bu risaleyi '*Telkîn*'in başına bir mukaddime olsun diye kaleme aldım, ancak Telkîn'in nüshaları halkın elinde bulunduğundan Telkîn'in eski ve yeni nüshalarının karışmasını arzu etmedim.

---

[52] İsra (17), 77 (Senden önce gönderdiğimiz elçilerimizin de yasası/yolu budur).

[53] Ebu Davud, "Sünne", hadis no: 4607 (V, 13-14); İbn Mace, "Mukaddime", hadis no: 42 (I, 16). (Benden sonra benim ve Râşit Halifelerimin yolundan gidiniz).